

KNJIZEVNOST

STANE BERNIK, ORGANIZEM
SLOVENSkih OBmORSkih MEST
KOPER, IZOLA, PIRAN

Domača strokovna literatura, ki obravnava zgodovinsko-urbanistični in arhitekturni razvoj naših mest, je sorazmerno skromna. To velja še posebej za naša obmorska mestna naselja, katerih urbana struktura in arhitekturna podoba sta zbudili zanimanje pri posameznih naših raziskovalcih šele v novejši dobi (B. Kovič-M. Pahor, E. Smole, F. Stelè, N. Šumi, M. Zadnikar itd.). Medtem ko navedeni avtorji posegajo v urbanistično in arhitekturno problematiko tega prostora vsak s svojega, največkrat v posamični problem uprtega stališča, nam knjiga Staneta Bernika *Organizem slovenskih obmorskih mest — Koper, Izola, Piran* (Mladinska knjiga Ljubljana in medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran, Ljubljana 1968) prinaša širše poglede na oblikovni razvoj naših obmorskih mest.

Bernikovo delo je razdeljeno v tri obsežna poglavja, od katerih vsako obravnava po eno mestno aglomeracijo v zaporedju, kot je označena v naslovu. Iz zgodovinsko-urbanističnega orisa posameznega mestnega naselja, njegove tlorisne in plastične zasnove prehaja avtor k obravnavi posameznih prostorskih ambientov in tistih arhitekturnih spomenikov, ki pomenijo njihove najbolj pomembne in najbolj značilne sestavine. Z vključitvijo topografske metode v zgodovinsko, urbanistično in arhitekturno obravnavo posameznih aglomeracij je knjiga postala dostopna širšemu krogu bralcev in nepogrešljiv spremljevalec slehernemu bolj ali manj razgledanemu obiskovalcu na-

ših obmorskih mest. Tudi spomeniško-varstveni moment in njegova problematika sta pri obravnavi posameznih mestnih organizmov dobila pomemben poudarek, kar je razumljivo, saj so prav pri naših obalnih mestih povojni posegi v njihova stara jedra odjeknili v doslej nenavadni ostrini.

Stane Bernik nam je tako s svojo knjigo na široko odprla vrata v doslej malo poznani svet urbanističnega in arhitekturnega snovanja istrskih mest. Čeprav je njihov razvoj temeljil na drugačnih zgodovinskih in političnih pogojnikih, so se prav ob Bernikovi knjigi razkrile mnoge stične točke, ki vežejo naša celinska mesta z obmorskimi. V njej smo v mnogo jasnejši luči kot kdajkoli prej spoznali svet, s katerim so nas posebno v srednjem veku povezovala tesne gospodarske, predvsem trgovske vezi, ki jih je v zadnjem času temeljito raziskal F. Gestrin (*Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, SAZU, Ljubljana 1965). Ob ekonomski povezanosti so se verjetno rojevali tudi drugi stiki, posebno kulturni. Koliko so primorska mesta

prispevala k reševanju urbanistične problematike nekaterih naših celinskih mestnih naselij, s katerimi jih je do zadnje četrtine 13. stoletja družila tudi ista politična oblast, ostaja za zdaj odprto vprašanje.

Vsekakor so primorska obalna mestna naselja v visokem srednjem veku doživljala podoben gospodarski razvoj kot drugod v zahodni Evropi, razvoj, ki je pripeljal do podobnih mestnih ureditev, kot so se v 13. stoletju izoblikovale tudi pri nas. Vendar je kontinuirana organska rast, morfološka danost tal in od antike dalje skoraj nepretrgana urbana tradicija v oblikovnem pogledu podobno kot pri drugih starejših evropskih naselbinskih aglomeracijah ta razvoj poenostavljala in vodila k manj striktnim urbanističnim rešitvam, kot jih srečujemo pri novoustanovljenih mestih v zaledju.

Tako opazimo, kot poudarja Stane Bernik, v tlorisni zasnovi primorskih mest močne antične oblikovne komponente, ki jih je šele kasneje, v srednjem veku, prekrilo rastoče mestno tkivo in ustvarilo videz spontano razvijajočih se mestnih organizmov. Toda analiza posameznih celic srednjeveških urbanskih jeder, predvsem pa tlorisne in prostorske dimenzije meščanskih hiš, nam jasno govorijo o podobnih procesih pri razdelitvi zemljišč, kot jih srečujemo od 12. stoletja dalje v zalednih mestih. Iz teh osnov izvira najbrž tudi določena podobnost tlorisne strukture primorske meščanske hiše, ki se po temeljni razdelitvi stanovanjskih in delavniških prostorov približuje celinski. Razni dekorativni elementi na fasadnih ploskvah in tudi v notranjščinah meščanskih stavb pa se v primorskih mestih, kot nam kaže zbrano Bernikovo gradivo, pojavljajo zelo zgodaj, že od kasne romanske dobe dalje, medtem ko se z oblikovno bogatejšimi arhitekturnimi členi sre-

čujemo v našem zalednem gradivu šele v pozni gotiki. Deloma moramo iskati za to vzrok v uporabi gradiva, ki je v Primorju večinoma kamen, v zaledju pa do 15. stoletja predvsem les, deloma pa v posebni nagnjenosti primorskega človeka do krašenja arhitekturnih ploskev, ki ga je že od nekdaj podpiralo močno razvito kamnoseštvo. Ta obrt se je prav po za slugi primorskih mojstrov kasneje razcvetela tudi pri nas in postala posebno od 16. stoletja dalje sestavni del meščanske in kasneje tudi podeželske stavbarske kulture.

Ko spremljamo razvoj posameznih arhitekturnih detajlov v profanem stavbarstvu, bi bilo ob priliki zanimivo raziskati pojav in razvoj renesančnih arkadnih motivov v našem primorskem gradivu in morebitni prenos le-teh v celinsko zaledje, kolikor jih seveda niso vnesli v naš prostor prek Furlanije ali celo prek posredništva našega severnega sosedstva. Podobno ostaja za zdaj odprto tudi vprašanje deleža patricijske arhitekture primorskih mest, ki sta jo vsak s svojega gledišča obdelala Stane Bernik in Nace Šumi (Arhitektura 16. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1966), pri oblikovanju renesančnih in baročnih dvorcev v naših mestnih in fužinarskih naseljih kakor tudi na podeželju.

Ideja komunalne družbene ureditve ni bila na naših tleh nikjer bolj živa kot v primorskih mestih, kjer so se nanje navezovale tudi določene arhitekturne realizacije: občinska hiša, loggia in fontiko. Nismo poklicani, da bi raziskovali vpliv juga na izoblikovanje mestne samouprave na severu, vendar se nam ob nekaterih njenih formalnih reprezentacijah nehote vsiljujejo določene primerjave. Tako sta npr. funkcija mestne hiše v Piranu, ki nam jo je detajlno predstavil Stane Bernik, in njena notranja

ureditev presenetljivo podobni organizaciji prostorov v starejših ohranjenih mestnih hišah celinskega zaledja. Morda imajo tudi odprte lope rotovžev, ki jih kot zbirališča meščanov omenjajo viri iz 16. stoletja npr. v Kranju in Ljubljani, svoje počelo v mediteranskih loggiah. In ali se nam npr. ob renesančni škofjeloški kašči, da omenim samo njo, ne vsiljujejo primerjave s skladišči za živež (fontiko) v naših in drugih primorskih mestih.

Bernikova knjiga obravnava v okviru posameznih mestnih jeder s posebno pozornostjo tako kot tlorisne

tudi prostorske in plastične prvine. Prostorski ambienti so, kot nam kažejo odlično prirejene avtorjeve fotografije, z izstopajočimi, velikanskim šivom podobnimi dominantami speti v enotno strukturo mestnega tkiva. Podobno so s poudarjenimi vertikalami povezani tudi posamezni deli mesta, ki so kot ubogljivo testo polegli po dani ploskvi. Architectus anonymus, ki je zrastel iz oblikovalnega duha mestne skupnosti, je podobno kot v celinskih srednjeveških mestih tudi v Primorju dosegel svoj ustvarjalni vrh.

Cene Avguštin

GLEDALIŠČE

POZORJE — OGLEDALO GLEDALIŠKEGA SNOVANJA

Bolj ko se odmika čas, bolj se zgoščujejo tudi vtisi in spoznanja o sodobnem dramskem in gledališkem snovanju v Jugoslaviji; tista spoznanja, ki jih je prinesel XIV. festival sodobne jugoslovanske dramatike v Novem Sadu — Sterijino pozorje. Tako ostane jedro, ki si ga velja zaradi značilnosti nekoliko natančneje ogledati.

Izmed desetih predstav, ki so sestavljale repertoar Pozorja in ki jih je tako imenovani selektor izbral iz 35 prijavljenih, sodi vsaj devet v okvir politične alegorije. Ta oznaka opredeljuje tako snov kakor slog.

Tu so bile vključene različne variante v novejši dramski literaturi pogosto obravnavanega problema o razmerjih in konfliktih med posameznikom in družbo, med razmišljajočim posameznikom in izoblikovano družbo, ki ji razumni posameznik pretil, da jo bo predruščil ali se

družba boji, da jo bo razkrojil ali kako drugače spreminjal ustaljeni red stvari in vrednot. Od moralne in značajске moči posameznika je potem odvisno, kako se zadrži v mehanizmu nasprotij in nasprotovanj. Heretik Ivana Supka, to je dokumentarna zgodovinska alegorija, ostane vseskozi v človeških in miselnih odločitvah pokončen in zato zgori v plamenih rimske inkvizicije. In kakor v klasični tragediji, njegova ideja človečnosti s tem pridobi pomembnost. Takšna je Supkova miselno izostrena drama o splitskem škofu Marku Antoniju de Dominisu, oblikovana po biografiji zgodovinske osebnosti. To bi utegnila biti ena skrajnost sodobne politične alegorije, druga, njeno nasprotje, pa bi bila lahko farsično oblikovana Afera nedolžne Anabele Velimira Lukića. Čas, prostor in dogajanje je prepletено svobodno, vse ima sicer svoje okvire, vendar samo toliko, kolikor je potrebno za kompozicijo drame. V nekem mestu, ki mu vlada knez, nenedoma potrebujejo filozofa kot pričó, da bi dokazal, kakšna čarovnica je